

**ДІЯЛЬНІСТЬ РАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ
СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ
(СЕРЕДИНА 30-Х РР. ХХ СТ.)**

На основі історичних документів окреслено еволюцію діяльності рад в УСРР протягом 1934–1936 рр. Особливу увагу приділено процесу деформації державного механізму, політичної системи в умовах зміцнення тоталітарної держави. Висвітлено форми і методи роботи рад у досліджуваній період.

На основе исторических документов прослежена эволюция деятельности советов в УСРР в 1934–1936 гг. Особое внимание уделяно процессу деформации государственного механизма, политической системы в условиях укрепления тоталитарного государства. Раскрыты формы и методы деятельности советов в исследуемый период.

Evolution of Soviet Union's activity in Ukraine during 1934-1936 on the basis of historical documents is considered. Special attention is paid to the process of state mechanism and political system deformation under conditions of the totalitarian state. Forms and methods of Soviet Union's activity in the researched period are considered.

Політична історія минулого століття багато в чому може бути зведена до протистояння між демократією та тоталітаризмом, з одного боку, а з іншого – між різними видами антидемократичних режимів. Розпад СРСР та світової соціалістичної системи не зняв питання про тоталітаризм. Це пов'язано, по-перше, що це наша власна історія, яка продовжує впливати на сучасність, а по-друге з тим, що аналіз тоталітаризму важливий з точки зору пошуку теоретичних моделей та практичних шляхів пострадянської еволюції. По-третє, не слід забувати про збереження політичних режимів у КНДР, Венесуелі й на Кубі та існування екстремістських сил, єдиних у своєму несприйнятті демократії [1, с. 377].

Англійський соціальний філософ Б. Рассел після відвідання Радянської Росії влітку 1920 р. у своїй роботі «Практика і теорія більшовизму» вказував, що система радянських органів агонізує, ніяка уявна система вільних виборів не дала б більшості голосів комуністам ані у місті, ані у селі [2, с. 41–42]. У середині 30-х років ця характеристика залишалася вірною, хоча форми роботи більшовиків із радами дещо змінилися. Ради остаточно стали формою втілення диктатури партії, і ця партія не лише намагалася, а й цілком dokonано керувала і спрямовувала діяльність місцевих рад.

Разом із тим, діяльність рад постійно зазнавала досить серйозної партійної критики, зокрема і на XVII з'їзді ВКП(б) у січні 1934 р. Недоліки партійне керівництво вбачало, перш за все, у

збереженні канцелярсько-бюрократичних методів керівництва, незадовільній перевірці виконань рішень партійних органів та уряду, що тоді вбачалося істотним гріхом. Виконкоми рад захоплювалися виданням численних директив та постанов замість конкретного управління економікою та культурою, допускалося «розбукання штатів», нерідкими було визнано випадки порушення «державної дисципліни». З'їзд постановив «ліквідувати функціональну систему побудови всіх радянсько-господарських апаратів і перебудувати їх за виробничо-територіальною ознакою, починаючи з нижчих виробничих ланок і закінчуючи наркоматами» [3, с. 130]. У той же час було розширено права і ще більшою мірою обов'язки обласних, крайових і республіканських радянських органів, які мали керувати промисловістю та сільським господарством. У віданні головних управлінь наркоматів залишалися тільки підприємства союзного значення [4, с. 147–149].

XVII з'їзд ВКП(б) поставив завдання перед радянськими органами організувати масовий контроль за роботою органів управління на місцях та припинити плінність кадрів. Сталін на з'їзді змушений був говорити про «бюрократизм і канцелярщину апаратів управління; балачки про «керівництво взагалі» замість «живого і конкретного» управління; функціональну побудову організацій і відсутність особистої відповідальності; знеособлення в роботі та зрівнялівку в системі зокрема; відсутність систематичної перевірки виконання; страх перед самокритикою...» [5, с. 367]. Разом із тим, у виступі Сталіна було жорстко розкритиковано партійних, радянських та господарських керівників, яких вождь розділив на два типи. Перший тип управлінців він назвав «вельможами». Це «люди з певними заслугами в минулому, які не вважають своїм обов'язком виконувати рішення партії та уряду», «сподіваються, що Радянська влада не наважиться зачіпати їх завдяки їхнім старим заслугам». Таких людей Сталін запропонував знімати з керівних посад, незважаючи на заслуги в минулому. Чи не ця погроза мобілізувала старих більшовиків на висловлення недовіри Сталіну під час таємного голосування на виборах керівних органів під час XVII з'їзду ВКП(б)?

Другий тип управлінців Сталін назвав «чесними базікалами» – це люди, віддані владі, але не здатні керувати. При цьому Сталін навів вислів одного українського робітника, коли його спитали чи виявляється «генеральна лінія» у його організації: «Що ж, лінія... лінія, звичайно, є, тільки роботи не видно» [5, с. 370–371].

Для поліпшення роботи з кадрами і підвищення державної дисципліни Раднарком СРСР зобов'язав керівників усіх радянських і господарських органів особисто здійснювати повсякденну

перевірку виконання розпоряджень вищих органів, а також очолити справу підбору та розподілу кадрів.

У травні 1934 р. ЦВК СРСР розглянув питання про діяльність секцій рад і депутатських груп на підприємствах, у колгоспах та установах. [6, ст. 234]. Перед цими органами і організаціями було поставлено завдання здійснювати контроль за роботою промислових підприємств та інших установ, активно втручатися у виробничу діяльність колективів. Доти цим вже займалися депутатські групи, але тепер ця форма роботи набула ще більш грандіозного розмаху. З січня 1934 по червень 1936 р. кількість секцій і груп при радах зросла майже в чотири рази. У 1936 р. в країні вже нараховувалось 373 324 секції, в яких налічувалось 3 639 061 особа, і 169 943 депутатські групи з 1414521 членом, тоді як у 1933 р. у секціях було 1002,7 тис., а в депутатських групах – 196,8 тис. членів. [7, с. 51]. Звичайно, частина цих активістів значилися лише формально, на папері, але в цілому це була величезна армія, яка свідомо спрямовувалася на безпосереднє втручання у виробничі процеси та процеси менеджменту.

Для активізації діяльності місцевих рад достатньо широко використовувалися популярна і звична для тих років форма конкурсу-змагання між радами. Кілька таких комплексних заходів було проведено протягом 1933–1935 рр. У постанові Президії ЦВК СРСР від 27 березня 1933 р. щодо організації загальносоюзного конкурсу-змагання за кращу сільраду вказувалося, що основна мета проведення такого конкурсу – подальше зміцнення «органів пролетарської диктатури на селі», піднесення їх ролі у здійсненні директив партії та уряду, а також посилення уваги до сільрад і покращення управління ними з боку вищих радянських органів [8, с. 277].

Змагання за кращу сільську раду було розраховане на повний цикл сільськогосподарських робіт. У змаганні взяли участь 256 тис. сільрад, у тому числі з України. Перше місце зайняла Одеська область, 25 кращих сільських рад України було премійовано [9, с. 370].

Проте, досвід першого загальносоюзного конкурсу-змагання показав, що конкурси з усіх видів роботи рад, хоча й корисні, але мають занадто складний для оцінювання характер. Тому ЦВК СРСР прийняв рішення у 1934–1935 рр. перейти до організації конкурсів з окремих галузей роботи рад: зі шляхового будівництва, тваринництва, охорони здоров'я у сільській місцевості, за кращу роботу рад з надання допомоги залізничному транспорту, з упорядкування, утримання та налагодження житлового фонду у містах. Під час підбиття підсумків враховувались не лише успіхи у цих галузях, але й уся інша робота, проведена місцевою радою. Як

бачимо, перед радами ставилися завдання, які насправді виходили за межі їх компетенції (наприклад, розвиток тваринництва, що було суто виробничою проблемою).

Досить показовою для оцінки соціально-політичної ситуації в країні середини 30-х рр. стали чергові вибори до рад у 1934–1935 рр. Вибори до рад України було призначено на листопад – грудень 1934 р. Основним гаслом виборів була боротьба за успішне виконання завдань другої п'ятирічки. Всього по країні у виборах взяли участь 80 млн. осіб. Явка громадян на виборчі збори у містах складала 96,6 %, а на селі – 83,3 %. У виборчій кампанії 1934 р. брали участь 89,7 % жінок у місті і 80,8 % – на селі [10, с. 152]. В Україні за офіційними даними у виборах взяли участь 90 % виборців проти 78 % у 1930–1931 рр.

Склад новообраних міських та сільських рад у цілому відбивав зміни, які відбулися у соціальній структурі радянського суспільства в результаті проведення індустріалізації та колективізації. Так, по СРСР серед обраних у депутати міських рад 47,2 % склали робітники з виробництва (в Україні – 56,2 %), серед депутатів сільських рад селяни склали 81,6 %, у тому числі 73,4 % – колгоспники (в Україні – 76,1 %). Селяни-одноосібники, які мали у 1931 р. більше половини депутатських мандатів у сільських радах, у 1934–1935 рр. зайняли лише 8,2 % депутатських місць [10, с. 154–155]. Прошарок комуністів серед депутатів сільських рад виріс до 18,4 %, комсомольців – до 11,2 %. Суттєвіше зросла питома вага жінок серед депутатів рад. У 1934–1935 рр. відсоток жінок-депутатів міських рад склав 32,1, а сільських – 26,3 [10, с. 155]. Як бачимо, відсоток комуністів і комсомольців у сільських радах хоча й зростав, але був низьким.

Для конкретизації роботи рад та контролю за їх діяльністю використовувалися такі форми, як розробка наказів новому складу рад і відкликання депутатів. При цьому проекти наказів, як правило, розроблялися самими ж виконавчими органами рад під контролем місцевих партійних організацій і були розраховані на виконання певних, але обмежених завдань. Тому в процесі їх обговорення виборці на зборах вносили до них поправки, які більш конкретно відбивали їх потреби і розуміння завдань рад. Так, у проект наказу депутатам Київської ради було внесено більше 15 тис. доповнень [11, с. 43]. Опосередковано це свідчить про якість підготовки проектів таких наказів і про зв'язок виконкомів з рядовими виборцями, знання керівництвом реальних і нагальних проблем. Зрозуміло, така кількість доповнень свідчить про досить низьку якість роботи керівництва рад.

Показовими можна визнати дані про відкликання депутатів з рад. За даними з 278 районів України, зі складу рад було виведе-

но більше 3 тис. депутатів, які або «не виправдали довіри», або були віднесені до «класово ворожих елементів» [8, с. 279]. Усе це відбувалося на фоні загальнодержавного нагнітання атмосфери підозр, страху та доносів, поширення пошуків «ворогів народу», тому відкликання депутатів слід розглядати, перш за все, з урахуванням цієї обставини. Звичайно, відкликали і за пасивність, і за бездіяльність, але все ж, враховуючи вищевказану атмосферу у суспільстві, відкликання передусім відбивали сваволю чи то партійних органів, чи НКВС, чи керівників рад.

Постановою ЦВК СРСР від 27 травня 1934 р. «Про організаційну роботу Рад» передбачалося поширення практики «соціалістичного сумісництва і робітничого шефства» над державним апаратом. Станом на 15 грудня 1933 р. у міських радах 5 областей України – Харківської, Донецької, Дніпропетровської, Київської, Одеської – працювали 54 шефські бригади та 141 соцсумісник, у виконкомах районних рад – 21 шефська бригада та 69 соцсумісників. Соцсумісники з числа робітників поряд з основною роботою безоплатно працювали в державних та радянських установах. У Києві, наприклад, завод «Червоний плугатар» шефствував над обласним судом та прокуратурою [9, с. 371–372]. Важко уявити собі, як робітник, відпрацювавши зміну у 7–8 годин, після цього ще працював у прокуратурі області, де вирішувалися долі людей, при цьому не маючи спеціальної освіти та, скоріше всього, не лише вищої, а навіть і середньої. Зрозуміло, що це була профанація, спроба втілення гасла про те, що будь-яка «кухарка може керувати державою». Очевидно, що недолугість цієї практики швидко далася взнаки, тому вже у 1937 р. соцсумісництво було ліквідоване.

Таким чином, у середині 30-х років ради цілком перетворилися у доволі справний і слухняний гвинтик у сталінському тоталітарному механізмі.

Список літератури: 1. Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / [под общ. ред. В. С. Бакирова, Н. И. Сазонова]. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. – 592 с. 2. Рассел Б. Практика и теория большевизма / Рассел Б. – М. : Наука, 1991. – 128 с. 3. Организационные вопросы : резолюция XVII съезда ВКП(б) // КПСС в резолюциях... Т. 6. – М. : Политиздат, 1970. – 450 с. 4. Конституции и конституционные акты Союза ССР (1922–1936). – М. : ОГИЗ, 1940. – 248 с. 5. Сталин И. В. Отчетный доклад XVII съезду партии о работе ЦК ВКП(б) 26 января 1934 г. / Сталин И. В. // Соч. – Т. 13. – М. : Госполитиздат, 1951. – 423 с. 6. СЗ СССР. – 1934. – № 31. 7. Советское правительство. – 1937. – № 4. 8. Советы за 50 лет. – М. : Мысль, 1967. – 328 с. 9. Історія Української РСР. – Т. 6. – К. : Наук. думка, 1968. – 488 с. 10. Советское государство. – 1935. – № 1–2. 11. Выборы в Советы Союза ССР. 1934–1935 гг. // Сб. документов и материалов. – М. : ОГИЗ, 1935. – 212 с.

Надійшла до редколегії 23.06.2009